

Viby friskola
Lillskogsvägen 2
762 31 RIMBO

2010-05-20
1 (21)
Dnr: 40-2009:1774

Kvalitetsgranskning av Viby friskola i Norrtälje kommun

Skolinspektionens beslut

Skolinspektionen har genomfört en granskning av undervisningen i Viby friskola. Syftet har varit att bedöma kvaliteten i undervisningen i svenska och naturorienterande ämnen gällande läsprocessen. Granskningen har omfattat skolornas årskurser 4-6. Skolinspektionen har granskat om:

- skolan använder läsprocessen aktivt i undervisningen i svenskämnet och i de naturorienterande ämnena
- skolan genomför undervisning i svenska och i de naturorienterande ämnena i sådana kommunikativa sammanhang som främjar elevernas kontinuerliga läsutveckling

I begreppet läsprocessen i undervisningen ingår i denna granskning att eleverna får möjlighet att läsa, tala, lyssna och skriva med syfte att utvecklas så långt som möjligt i sin läsutveckling. De kommunikativa sammanhangen handlar om att samtliga elever ges möjlighet att uttrycka sina reflektioner och erfarenheter av lästa texter i ett socialt sammanhang.

Skolinspektionen bedömer att rektorn och lärarna behöver genomföra åtgärder för att höja undervisningskvaliteten i ämnet svenska och i de naturorienterande ämnena med inriktning mot läsprocessen så att:

- skolan organiserar undervisningen så att eleverna ges möjlighet till kommunikation och samarbete
- skolan organiserar och genomför undervisningen i samverkan med eleverna
- eleverna bearbetar och kommunicerar kring texter i undervisningen
- skolans fysiska miljö stödjer läsprocessen

Skolinspektionen bedömer att skolan uppvisar regelbrister och att rektorn behöver vidta åtgärder så att:

- lärarna upprättar skriftliga omdömen i svenska och i de naturorienterande ämnena

Skolinspektionen följer upp de bedömningar som granskningen resulterat i. Senast inom tre månader från dagen för beslutet, dvs. den 20 augusti 2010, ska Viby friskola lämna en redovisning till Skolinspektionen i Stockholm. Redovisningen ska beskriva vilka åtgärder skolan har vidtagits och en plan för det fortsatta arbetet.

Rektorn har tagit del av och givits möjlighet att lämna synpunkter på sakuppgifter i rapporten. Övriga skolrelaterade regelbrister som eventuellt framkommit vid granskningen har rapporterats muntligt till rektorn. Skolinspektionen kommer också att följa upp dessa regelbrister vid nästa tillsyn.

Skolinspektionens granskning av Läsprocessen i svenska och naturorienterande ämnen, årskurs 4 - 6 i Viby friskola i Norrtälje kommun

Bakgrund

Skolinspektionen har genomfört en kvalitetsgranskning av undervisningen i svenska och naturorienterande ämnen avseende läsprocessen för årskurserna 4-6. Granskningen har berört 31 skolor i 24 kommuner under perioden oktober till december 2009. Av de 31 skolorna är 27 kommunala och 4 fristående skolor. Viby friskola i Norrtälje kommun ingår i denna granskning. Skolinspektionens övergripande iakttagelser och slutsatser från granskningens samtliga berörda skolor redovisas i Skolinspektionens rapport "Läsprocessen i svenska och naturorienterande ämnen, årskurs 4-6".

Övergripande information om kvalitetsgranskningen finns på Skolinspektionens webbplats (<http://www.skolinspektionen.se/Kvalitetsgranskning/>).

Kvalitetsgranskningens syfte

Den här granskningen syftar till att undersöka om skolan främjar alla elevers läsutveckling genom att skolan använder läsprocessen aktivt i undervisningen. Granskningen ska också undersöka om eleverna får möjlighet att utvecklas i ett kommunikativt sammanhang – dvs. att eleverna får ge uttryck för sina reflektioner och erfarenheter av texter i ett socialt sammanhang. Brister i de berörda skolorna ska uppmärksammas så att skolorna kan förbättra undervisningen när det gäller läsprocessen, med högre måluppfyllelse som följd.

Bakgrunden till denna granskning är att forskning och andra utvärderingar har pekat på försämringar över tid gällande läsprocessens del i undervisningen. De försämringar som framkommit handlar bland annat om hur undervisningen utformats. Dessutom

har förutsättningarna för en undervisning av god kvalitet ifrågasatts. Slutligen har elevers resultat i relation till deras läsning blivit sämre.¹

Granskningens bedömningsområden presenteras nedan. Därefter redogörs för de bedömningar och iakttagelser som Skolinspektionen gjort av Vibyfriskola. Inledningsvis bedöms undervisningen i svenskämnet och därefter följer en bedömning av skolans undervisning i de naturorienterande ämnena. Samtliga områden och kriterier bedöms. I de fall där Skolinspektionen anser att åtgärder behöver vidtas från skolans sida framkommer detta i strecksatser under bedömningstexten. Skolinspektionens bedömningar grundar sig i författningsstöd såväl som forskningsstöd. Tillsammans utgör de underlag för hur skolan bör arbeta med läsprocessen i undervisningen. Det författnings- och forskningsstöd som granskningen vilar på återfinns som bilaga till detta beslut.

De bedömningar som Skolinspektionen har gjort utgår från analyser av olika dokument från skolan. Vidare har en enkät till de lärare som undervisar i svenska och naturorienterande ämnen i årskurs 4-6 använts. Två inspektörer har besökt skolan i 4 dagar och intervjuat rektorn/rektorer, lärare och elever. Dessutom har inspektörerna genomfört klassrumsobservationer. Besöket på Viby friskola gjordes den 7-8 och 12-13 oktober 2009.

Bedömningskriterier

Skolinspektionen bedömer undervisningen i svenska och naturorienterande ämnen utifrån följande bedömningsområden och kriterier:

1. *Organisation av undervisningen:*
 - skolan organiserar undervisningen så att eleverna ges möjlighet till kommunikation och samarbete
 - skolan organiserar och genomför undervisningen i samverkan med eleverna
2. *Bearbetning av och kommunikation kring texten:*
 - eleverna möter olika slags texter
 - texterna väljs utifrån elevens utvecklingsnivå
 - lärarna förbereder läsning genom att ge eleven förförståelse till texten
 - eleverna bearbetar och kommunicerar kring texter i undervisningen

¹ För ytterligare bakgrund med tillhörande referenser, se Skolinspektionens övergripande rapport "Läsprocessen i svenska och naturorienterande ämnen, årskurs 4-6".

- varje elevs kunskapsutveckling gällande läsning utvärderas och bedöms

3. *Miljö och förutsättningar för undervisningen:*

- skolans fysiska miljö stödjer läsprocessen
- skolans resultat i ämnet svenska och naturorienterande ämnen följs upp och utvärderas i förhållande till de nationella målen
- lärarna ges möjlighet till kompetensutveckling och samverkan med inriktning mot läsprocessen

Viby friskola

Viby friskola ligger i centrala Rimbo, Norrtälje kommun. Skolan bedriver undervisning för elever från förskoleklass till och med årskurs 9. Antalet elever vid skolan är 136, varav eleverna i årskurserna 4-6 är 38 till antalet. Skolan drivs av en vd och en rektor med pedagogisk kompetens och erfarenhet. Klasserna är åldersintegrerade där årskurserna 4-5 bildar två undervisningsgrupper medan eleverna i årskurs 6 ingår i två undervisningsgrupper tillsammans med eleverna i årskurserna 7 och 8. Det är två lärare som undervisar årskurserna 4-5 och två som undervisar eleverna i årskurserna 6-8.

Läsprocessen i svenska

Organisation av undervisningen

Skolinspektionens bedömning

Svenskundervisningens upplägg utifrån teman för årskurs 4-5 bedöms fungera väl både för elevernas lust att lära och för deras kunskapsutveckling i relation till de nationella målen. Men eleverna är inte delaktiga i planeringen vilket bedöms vara ett utvecklingsområde, från både skolans och Skolinspektionens sida. För eleverna i årskurs 6 upplever Skolinspektionen att svenskämnet inte är annat än den läs- och skrivtimme eleverna får vid skoldagens start, vilket gör det svårt att bedöma hur väl man organiserar elevernas egentliga läslärande. Eftersom undervisningen nästan enbart organiseras som enskilt arbete ges inte eleverna heller i tillräcklig omfattning möjlighet till kommunikation och samarbete.

Skolinspektionen bedömer att rektorn och lärarna behöver genomföra åtgärder för att höja undervisningskvaliteten i ämnet svenska med inriktning mot läsprocessen så att:

- skolan organiserar undervisningen så att eleverna ges möjlighet till kommunikation och samarbete

- skolan organiserar och genomför undervisningen i samverkan med eleverna

Skolinspektionens iakttagelser

Varje skoldag inleds med att samtliga elever vid skolan läser en halvtimme i en valfri bok och sedan skriver en halvtimme i sin skrivbok. Läs- och skrivtimmen sker i klassrummen och eleverna arbetar enskilt vid sin plats. Under denna timme tar lärarna under ett par tillfällen per termin med sig elever utanför klassrummet för att lyssna till eleven när han/hon läser. Dessutom diskuterar läraren då texten med eleven. Eleverna läser utanför skoltid högt för sina vårdnadshavare 15 minuter per dag. Vårdnadshavarna signerar ett papper på att eleven har läst. Detta är något som kontrakteras mellan skola, elever och vårdnadshavare vid ingången till läsåret.

Utifrån intervjuer med lärare och rektor framkommer att man upplever att elevernas intressen och behov ligger till grund för undervisningen i svenska. Dessa utsagor bygger på att eleverna får välja sina egna läsböcker och eleverna arbetar oftast enskilt, med något undantag för pararbeten, eftersom lärarna anser att skolan på så sätt kan hjälpa varje enskild elev att nå de nationella målen. Eleverna berättar också att de arbetar enskilt och att de ibland kan få läsa upp något arbete de gjort för en klasskamrat om de vill, annars läser de bara upp för läraren. Genomgången sker inför hela klassen av läraren. Eleverna är inte delaktiga i någon större utsträckning i planeringen av undervisningen, vilket lärare och rektor lyfter fram som ett utvecklingsområde för skolan. De teman som skolan arbetar med är dels återkommande för de olika årskurserna, dels är det något som skolans personal överraskar eleverna med vid terminsstart genom en dramatisering, som enligt utsaga är omtyckt av eleverna. I detta moment menar personalen att det är svårt att inkludera eleverna i planeringen. I undervisningen kan även elever vara delaktiga när ordinarie arbetsuppgifter är avklarade. Då får eleverna välja att arbeta vidare i ett häfte med blandade uppgifter, vilket också lärarna uppger vara en form av elevdelaktighet.

Det framkommer i intervjuer och klassrumsobservationer att flerstämmigheten, det vill säga att elevernas olika tankar och erfarenheter kommer fram, i svenskundervisningen är liten. Läraren inleder undervisningen och eleverna arbetar enskilt. Visserligen kan läraren ställa frågor som eleverna får svara på och ibland följs det upp med nya frågor, där svaren inte alltid är givna från lärarens sida. Inga direkta boksamtal eller reflektioner kring det som eleverna läser görs för dessa årskurser förutom när läraren bedömer elevens läsutveckling två gånger per termin. För eleverna i årskurs 6 är det oklart om det överhuvudtaget genomförs någon undervisning i ämnet svenska förutom läs- och skrivtimmen.

Bearbetning av och kommunikation kring texten*Skolinspektionens bedömning*

En positiv upplevelse från Viby friskola är elevernas uppenbara lust att läsa. Från förskoleklass till årskurs 9 läser de varje dag. En allmän individanpassning sker inte när det gäller val av texter men lärarna är medvetna om hur eleverna utvecklas i sin läsning och går in och utmanar eller anpassar när det behövs. Eleverna läser inte texter ur läromedel utan möter olika texter utifrån lärarnas val tillsammans med de läsböcker som eleverna själva väljer. Detta gäller för eleverna i årskurs 4-5.

Gällande arbetet med elevernas förståelse inför läsning av olika texter i svenska bedömer Skolinspektionen att lärarna förbereder eleverna överlag väl. Däremot bedömer Skolinspektionen att arbetet med olika lässtrategier inte är tillfredsställande, något som också lärarna lyfter fram som ett utvecklingsområde. Även om detta ibland kommer in i undervisningen så sker det inte medvetet från lärarnas sida och eleverna medvetandegörs inte heller angående texters olika syften och användningsområden. Med anledning av att eleverna arbetar mestadels enskilt får de inte möjlighet att bearbeta texter genom reflekterande samtal. Efter att eleverna läst en halvtimme på morgonen får de skriva, men detta skrivande är inte alls kopplat till det som lästs.

Eftersom det mesta av undervisningen på Viby friskola är individuell och eleverna mestadels arbetar enskilt sker inte mycket kommunikation kring olika texter.

Eleverna bedöms utifrån de nationella målen, med hjälp av LUS och nationella prov. Samarbete sker mellan lärare och andra skolor, vilket är positivt. Skolans arbete med bedömningskriterier som är tydliga och klagörande för eleverna bedöms fungera mycket väl. Däremot saknas skriftliga omdömen i elevernas individuella utvecklingsplaner som är framåtsyftande och relaterar till de nationella målen.

Skolinspektionen bedömer att rektorn och lärarna behöver genomföra åtgärder för att höja undervisningskvaliteten i ämnet svenska med inriktning mot läsprocessen så att:

- eleverna bearbetar och kommunicerar kring texter i undervisningen

Skolinspektionen bedömer att skolan uppvisar regelbrister och att rektor behöver vidta åtgärder så att:

- lärarna upprättar skriftliga omdömen i svenska

Skolinspektionens iakttagelser

Vid skolan arbetar man inte alls i läroböcker utan alla texter väljs ut av lärarna utifrån det tema och de kursmål man arbetar mot. De texter som används hämtas från tids-

skrifter och/eller dagstidningar, skönlitterära böcker och framförallt elevvalda böcker som används under läs- och skrivtimmen. Lärarna anpassar inte läsningen för alla elever men för vissa går de ibland in och försöker utmana med nya genrer eller böcker.

Generellt är skolmorgonens läsning och skrivning separerade uppgifter, eleverna skriver inte reflekterande texter utifrån det de just läst. När eleverna i årskurserna 4-5 har läst klart sin bok skriver de en bokrecension och sätter in i en pärm där alla elever i klassen kan gå och titta för att få uppslag på nya böcker att läsa. De elever som går i årskurs 5 arbetar vid tiden för Skolinspektionens besök med ett tema – Fröken Europa. Elever läser en bok, med samma namn, och arbetar med uppgifter i ett häfte. Detta är något som de kan göra vid läs- och skrivtimmen. Eleverna i årskurs 6 skriver inte en bokrecension efter att de läst klart sin bok. Någon annan egentlig undervisning i ämnet svenska upplever inte eleverna att de har. Lärarna skriver på tavlan att eleverna ska tänka på stor bokstav och punkt när de skriver och när lärarna läser igenom de texter som eleverna skriver varje morgon så noterar lärarna ifall eleverna behöver arbeta med något särskilt gällande språket.

Ibland läser läraren högt ur en text inledningsvis för att sedan möjligen låta eleverna läsa högt för klassen. Detta skiljer sig lite mellan årskurserna där eleverna i år 6 mer läser enskilt och eleverna i årskurs 4-5 oftare läser texter gemensamt, förutom när de läser sina egna böcker. Vid en lektion som Skolinspektion var med på läser läraren högt och stannar då och då upp för att låta eleverna sammanfatta innehållet, lyfta fram huvudbudskapet och fantisera kring vad som kommer att hända.

Lärarna beskriver att de arbetar varierat med elevernas förförståelse. Ibland förekommer studiebesök i anslutning till ett tema och en textläsning. De går ibland igenom uppgiften eller texten högt i klassen och använder då whiteboard-tavlan eller annan gestaltning, exempelvis film. Däremot går de inte igenom svåra ord inför en läsning av en text utan detta är något som kommer fram under läsningen eller efteråt, antingen i helklass eller med enskilda elever.

Enligt intervjuer och klassrumsobservationer inleder lärarna sin undervisning med att introducera en text eller uppgift för att sedan låta eleverna läsa och arbeta med frågor som lämnats ut kring texten. Skolinspektionen fick se exempel på undervisning där läraren läser ett kapitel i taget i en text och sedan får eleverna svara skriftligt på frågor till texten. Därefter går man igenom svaren tillsammans och sedan läser läraren nästa avsnitt. Efter att några kapitel bearbetats på detta sätt får eleverna övergå till att arbeta enskilt med texten.

Vid Skolinspektionens besök inne i klassrummen förs en dialog mellan lärare och elever kring den text som är aktuell vid tillfället och eleverna får svara på frågor eller komma med funderingar. Kommunikation är ett kort inslag innan eleverna arbetar vidare tyst. Elevernas egna texter kommuniceras inte i klassen utan främst mellan elev och lärare. Samstämmigt framkommer vid granskningen från både lärare och elever att

eleverna själva får välja om de vill läsa upp sina texter för sin lärare och en kamrat. Det varierar mellan lärarna i vilken utsträckning de låter eleverna arbeta med övningar som syftar att träna olika lässtrategier, dvs utforska olika sätt att läsa texter, diskutera för- och nackdelar med olika lässtrategier och/eller olika texter eller görs medvetna om ämnesspråk och textgenrer i olika ämnen. Övervägande delen av undervisningen i svenska för de berörda årskurserna arbetar inte alls med detta, enligt lärarnas egna utsagor. Det framkommer däremot att när eleverna i årskurs 4 arbetar med tema Sagor så diskuterar läraren vad som utmärker en saga och hur den skiljer sig från andra typer av texter men inte med ett mål att låta eleverna diskutera olika typer av texter.

I tema Fröken Europa, som årskurs 5 arbetar med, exemplifieras hur man kan arbeta med texter på Viby friskola. I det häfte med uppgifter som finns till boken återfinns frågor som uppmuntrar eleverna att förhålla sig reflekterande till texten, lyfta in egna erfarenheter samt göra förutsägelser och fantisera kring texten på olika sätt. För eleverna i årskurs 6 framkommer att man inte arbetar på detta sätt med texter i ämnet svenska, däremot inom andra ämnen kan det förekomma diskussioner som lyfter elevernas egen förståelse av texterna.

Lärarna bedömer eleverna främst utifrån ett läsutvecklingsschema. Två gånger per termin får eleverna läsa och reflektera med sin lärare ur och kring de böcker som de läst på läs- och skrivtimmen. Förutom den bedömning som görs på detta sätt utgår också lärarna från resultaten av de nationella proven. Man gör kunskapsprofiler i samband med proven men dessa används emellertid inte aktivt. Lärarna uppfattar att de följer upp elevernas kunskapsutveckling väl eftersom de arbetar mycket enskilt med eleverna och det inte är så stora klasser vid skolan. Rektor och lärare lyfter fram vid granskningen att de under en längre tid arbetat aktivt för att göra rättvisa bedömningar av eleverna.

Miljö och förutsättningar för undervisningen

Skolinspektionens bedömning

Det pedagogiska ledarskapet vid Viby friskola fungerar mycket väl när det gäller att ge goda förutsättningar för läsprocessen i undervisningen. Lärarna upplever att de har ledningens stöd gällande all undervisning såväl som läsprocessen, och får gehör för önskning om kompetensutveckling. Från både rektors och vd:s sida är läsprocessen en mycket central del av skolans arbete vilket gör det lätt för lärarna att fokusera på just detta. Rektor har kännedom om samtliga elever och deras kunskapsutveckling och detta ger goda förutsättningar för elevernas fortsatta utveckling.

Skolan har inget eget bibliotek och även om det finns ett kommunalt sådant i närheten av skolan verkar besöken vara relativt få. Skolans bokhyllor är få och trots utsagor om bokinköp är detta något som Skolinspektionen bedömer som bristande. Skolinspektionen bedömer också brister gällande avsaknaden av elevproducerade texter eller annat

material och att det inte finns fler tillgängliga datorer. Det är också en kvalitetsbrist att skolan helt saknar särskilda läsmiljöer.

Skolinspektionen bedömer att rektorn och lärarna behöver genomföra åtgärder för att höja undervisningskvaliteten i ämnet svenska med inriktning mot läsprocessen så att:

- skolans fysiska miljö stödjer läsprocessen

Skolinspektionens iakttagelser

Alla de fyra lärare som undervisar eleverna i svenska i årskurs 4-6 har inte utbildning för att undervisa i ämnet svenska. För att lösa detta samverkar lärarna gällande undervisningen i ämnet. Principen på skolan är att lärarna ska undervisa i de ämnen som man har utbildning inom. Skolan är liten och lärarna arbetar nära varandra från förskoleklassen upp till årskurs 9. Varje morgon (före läs- och skrivtimmen) samlas all personal för morgonmöte. Där samtalar man om dagen och om någon av personalen behöver hjälp så styr man upp planeringen av detta då. Efter att skoldagen är slut har personalen inplanerad reflektionstid då man kan diskutera vad som hänt under dagen och hur man kan gå vidare med olika frågor. Skolinspektionen var vid skolbesöket närvarande vid dessa träffar och det framstår som något uppskattat av all personal.

Lärarna upplever att skolledningen stöttar dem i arbetet gällande läsprocessen. Eftersom det är skolans vision att alla elever ska bli goda läsare så ligger fokus på just läsning. Lärarna har gått kurs i hur man arbetar med bedömningar med hjälp av läsutvecklingsschemat LUS och de upplever att det fungerar mycket bra.

Eftersom skolan helt saknar läroböcker upplever lärarna att de får frihet att själva styra inhämtning av undervisningsmaterial och att skolledningen står bakom deras beslut. Skolan har inget eget bibliotek men köper in böcker då och då. I de allmänna utrymmena står det några enstaka bokhyllor. I klassrummen finns boklådor och böcker i bokhyllor. I närheten av skolan ligger Rimbos kommunala bibliotek och detta nyttjas av skolans elever. Eleverna berättar att de går dit ibland, några gånger per termin, och lånar böcker som man förvarar i en boklåda i klassrummen.

Elevproducerade arbeten och texter exponeras inte i någon större utsträckning i klassrummen för årskurs 4-6.

Det finns liten tillgång till datorer vid skolan. Tidigare hade man datorer i det allmänna utrymmet men efter skadegörelse så har denna möjlighet dragits in. Lärarna har datorer som lånas ut under lektionerna, vilket både elever i årskurs 6 och lärare berättar. I personalrummet finns också ett antal datorer som kan användas av eleverna. Datorerna används för att söka information i undervisningshänseende. För eleverna i årskurs 4 och 5 är inte datorn ett aktivt arbetsredskap.

Vid granskningen av skolan framkommer att det inte finns några särskilda läsmiljöer varken i det allmänna utrymmet eller inne i klassrummen för eleverna i årskurs 4-6. Eleverna läser enskilt och sitter vid sina arbetsbord. Miljön för eleverna vid läsning upplevs av lärare och elever som allmänt god, det är tyst i klassrummen. Eleverna berättar att de ser fram emot läsningen på morgonen och de vill ha det lugnt och tyst för att kunna koncentrera sig.

Läsprocessen i naturorienterande ämnen

Organisation av undervisningen

Skolinspektionens bedömning

Skolinspektionen bedömer att det brister gällande elevernas möjlighet till att kommunicera kring texter, även om det i de naturorienterande ämnena verkar finnas större möjligheter att samtala och samarbeta för eleverna i årskurs 6. Generellt gäller också att eleverna inte är med och planerar undervisningen vad gäller innehåll och arbetssätt.

Skolinspektionen bedömer att rektorn och lärarna behöver genomföra åtgärder för att höja undervisningskvaliteten i de naturorienterande ämnena med inriktning mot läsprocessen så att:

- skolan organiserar undervisningen så att eleverna ges möjlighet till kommunikation och samarbete
- skolan organiserar och genomför undervisningen i samverkan med eleverna

Skolinspektionens iakttagelser

På Viby friskola har inte eleverna i årskurs 4 någon undervisning i de naturorienterande ämnena vid tiden för Skolinspektionens besök – därför intervjuades inte dessa elever. Inte heller besöktes deras lektioner inom ramen för denna granskning. Eleverna i årskurserna 5 och 6 har däremot undervisning i de naturorienterande ämnena och de bekräftar lärarnas beskrivning av organisationen och undervisningen av ämnena. Inom de naturorienterande ämnena arbetar man tematiskt. För eleverna i årskurs 5 har man exempelvis arbetat med kretsloppet, klimatförändringar mm, vilket inkluderat flera av målen för de tre ämnena. Även i årskurs 6 inkluderas biologi, fysik och kemi på olika sätt genom teman.

Lärarna anpassar inte medvetet undervisningen till elevernas intressen och behov. Alla arbetar med samma uppgifter, även om arbetsmaterialet är olika beroende på vad eleverna hittar. Eleverna arbetar med experiment och får göra studiebesök. Inlärningssätten är på så vis varierade så att eleverna kan få möjlighet att lära på olika sätt. Arbetet sker däremot mycket enskilt uppger både elever och lärare. Experiment kan emellertid

genomföras som grupparbete. Eleverna i årskurs 6 genomför alltid laborationer i par eller grupp men redovisar alltid enskilt.

Lärare och elever uppger att eleverna inte är delaktiga i planeringen av undervisningen i de naturorienterande ämnena.

Eftersom det mesta av elevernas arbete genomförs och redovisas enskilt och i många fall enbart till läraren förs sällan diskussioner mellan eleverna i undervisningen.

Bearbetning av och kommunikation kring texten

Skolinspektionens bedömning

Eleverna bedöms möta olika texter, både faktatexter såväl som tidningsartiklar mm. Huruvida dessa är individanpassade är det svårare att uttala sig om. Lärarna har relativt få elever och kan på det sättet möta varje elevs behov. Textbearbetningen gällande förförståelse och olika sätt att lära och förstå är mer närvarande i de naturorienterande ämnena än i svenska. För eleverna i årskurs 6 arbetar man också mer medvetet med lässtrategier och genretexter, mindre i de andra årskurserna. Skolans fokus på elevernas enskilda arbete gör att kommunikationen och elevernas vidare förståelse av texter bedöms som otillräcklig. Elevernas kunskapsutveckling utvärderas och bedöms utifrån tydliga kriteriebeskrivningar som är relaterade till de nationella målen. Lärarna samverkar när det gäller bedömningar både inom skolan och med andra skolor. Däremot brister de skriftliga omdömena i elevernas individuella utvecklingsplaner.

Skolinspektionen bedömer att rektorn och lärarna behöver genomföra åtgärder för att höja undervisningskvaliteten i de naturorienterande ämnena med inriktning mot läsprocessen så att:

- eleverna bearbetar och kommunicerar kring texter i undervisningen

Skolinspektionen bedömer att skolan uppvisar regelbrister och att rektor behöver vidta åtgärder så att:

- lärarna upprättar skriftliga omdömen i de naturorienterande ämnena

Skolinspektionens iakttagelser

Viby friskola arbetar inte med läroböcker och de texter som används i undervisningen i de naturorienterande ämnena består av häften med texter och frågor som läraren valt ut. Eleverna får ta med sig tidningsartiklar hemifrån och detta material är också något som lärarna kan tillhandahålla eleverna.

Lärarna arbetar på olika sätt med elevernas förförståelse inför ett undervisningsmoment. Lärarna menar att det kan handla om studiebesök, film, andra texter som disku-

teraser inför ett moment, laborationer och diskussioner. Både eleverna i årskurserna 5 och 6 upplever att de får arbeta med texter och moment i de naturorienterande ämnena med olika ingångssätt som ökar förståelsen för texterna. De berättar om texter med frågor, experiment och reflekterande skrivningar utifrån laborationer, film, besök i naturen och andra studiebesök. Vid temaarbetet kring klimatförändringar gjorde man bland annat ett studiebesök på Forsmarks kärnkraftsverk som enligt eleverna gjorde att de fick en annan förståelse för ämnet och texter de läst.

Eleverna i årskurs 5 har arbetat med tema Allemansrätten och bland annat har de arbetat med ett häfte med texter och frågor. Läraren går igenom innehållet och frågorna och sedan får eleverna arbeta enskilt. Det kan också vara så att läraren läser igenom texten högt för hela klassen och stannar upp för att stämma av att eleverna förstår. I årskurs 6 arbetar eleverna också i häften med frågor och får bland annat söka information själva. Ibland tar lärarna upp svårare ord och eleverna kan alltid fråga och få hjälp.

Generellt gäller samma princip rakt igenom undervisningen – eleverna arbetar enskilt med texter och uppgifter i de naturorienterande ämnena.

Eftersom alla elever genomför uppgifterna på egen hand blir det sällan diskussioner i klassrummet kring texterna som läses. Vid lektionsbesök som Skolinspektionen gör lämnar läraren ut olika artiklar kring genteknik. Eleverna får instruktioner om vad de ska göra och får sedan läsa de olika texterna för att hitta argument för och emot gentekniken. Eleverna får också söka på internet på de laptops som läraren lånar ut. Syftet är att eleverna sedan ska få diskutera dessa argument vilket förväntas leda till en diskussion kring källkritik och argumentationsteknik.

I årskurs 5 förekommer inget medvetet arbete med olika lässtrategier, dvs. att kunna anpassa läsningen och arbetet med texten till olika syften.

Eleverna genomför sina redovisningar enskilt och redovisar framförallt för läraren, och därför upplever lärarna att de har ett bra underlag för att bedöma eleverna i förhållande till de nationella mål man arbetat mot. Underlaget för bedömning av eleverna i årskurs 6 är dels olika rapporter och prov, ofta uppsatsprov där lärarna försöker uppmuntra elevernas reflekterande kring ämnet. Det förekommer också muntliga prov, något som Skolinspektionen fick observera vid besöket.

I detta sammanhang lyfter lärarna och rektor upp att tack vare att eleverna är så få kan man möta varje elev och få underlag för att kunna bedöma var eleverna står i förhållande till målen.

Miljö och förutsättningar för undervisningen

Skolinspektionens bedömning

Skolinspektionen bedömer att det pedagogiska ledarskapet fungerar väl på Viby friskola när det gäller att stödja läsprocessens del i undervisningen. Man har på ledningsnivå reflekterat över vikten att arbeta med texter inom de naturorienterande ämnena och lärare arbetar också medvetet med detta. Mer samarbete önskas däremot från lärarnas sida mellan årskurserna. De lärare som undervisar i de naturorienterande ämnena har även utbildning för det de undervisar i.

Skolans fysiska miljö stödjer emellertid inte läsprocessen i undervisningen i de naturorienterande ämnena. Det kommunala biblioteket besöks inte i samband med undervisningen i naturorienterande ämnena, utan de texter och fakta som används tillhandahålls av lärare, elever eller via internet, vid de få datorer som finns att tillgå.

Skolinspektionen bedömer att rektorn och lärarna behöver genomföra åtgärder för att höja undervisningskvaliteten i de naturorienterande ämnena med inriktning mot läsprocessen så att:

- skolans fysiska miljö stödjer läsprocessen

Skolinspektionens iakttagelser

En av lärarna för årskurs 4-5 och en av lärarna för årskurs 6 har kompetens för att undervisa i de naturorienterande ämnena och dessa ansvarar också för den undervisning som bedrivs inom ämnena. Lärarna delar upp eleverna mellan sig inför dessa ämnen eller stöttar varandra så att alla elever får likvärdig utbildning och bedöms lika. Det finns en allmän målsättning att bedöma strikt efter de nationella mål och kriterier som finns beskrivna. Eleverna får tydliga kriteriebeskrivningar i de ämnen och moment som de arbetar med, något som upplevdes som positivt från elevernas sida såväl som från lärarnas.

Viby friskola har inte ett skolbibliotek och det finns inte tillgänglig facklitteratur på skolan. I undervisningen i de naturorienterande ämnena används inte biblioteket i Rimbo, utan lärarna tillhandahåller det material som används. I undervisningen används såväl tidningsartiklar som faktatexter och film (tv-inslag) mm. Lärarna samarbetar inte nämnvärt mellan årskurserna 4-5 och 6, vilket de lyfter fram som ett utvecklingsområde för att få till stånd en bättre övergång för eleverna mellan årskurserna och för att lära av varandras undervisningsmetodik. Lärarna upplever att de har stort stöd från skolledningen när det gäller hela undervisningsprocessen, såväl som läsprocessdelen. Ledningen är delaktig i diskussioner kring bedömningar såväl som de teman som behandlas i undervisningen.

I ärendets slutliga handläggning har expert Agneta Gatu-Rehnberg, utredare Lena Stadler och undervisningsråd Marita Bergman deltagit.

På Skolinspektionens vägnar

Bertil Karlhager
Enhetschef

Maria Axelsson
Utredare

Kopia till: Ogenholts Friskola AB

Bilaga 1**Bedömningsunderlag**

Den konkreta granskningen och de beslut som Skolinspektionen har fattat utgår från tre bedömningsområden med fokus på läsprocessen: *skolans organisation av undervisningen, skolans bearbetning av och kommunikation kring texten* samt *skolans miljö och förutsättningar för undervisningen*. Dessa kommer från författningstexter och aktuell forskning samt Skolverkets tidigare granskning av läs- och skrivprocessen. Inom de tre områdena har sedan ett antal bedömningskriterier fastställts från Skolinspektionens sida och utgjort grunden för de skolbeslut som formulerats för de 31 skolor som ingått i granskningen.

Skolans organisation av undervisningen

För att bedöma skolans organisation av undervisningen i svenska och naturorienterande ämnen utifrån fokus på läsprocessen har Skolinspektionen utgått från två kriterier. Det första handlar om att *undervisningen ska organiseras så att eleverna ges möjlighet till kommunikation och samarbete*. Alla elever ska, enligt författningstext, "få rika möjligheter att samtala, läsa och skriva för att utveckla och få tilltro till sin språkliga förmåga". En viktig aspekt är att språket utvecklas i ett socialt samspel med andra.² Utifrån forskning utgår kriteriet från vikten av en så kallad flerstämmig språkmiljö – det vill säga att alla elevers röster ska göras hörda i tal och skrift.³ En aktiv lärare skapar möjligheter till kommunikation och samverkan mellan lärare och elever samt mellan eleverna. Exempel på detta är att eleverna får arbeta i olika gruppkonstellationer. När en ny text ska läsas är det viktigt att eleverna får göra detta på olika sätt, genom läsning i helklass, grupp/par, genom såväl högläsning som tyst läsning.⁴

Det andra kriteriet handlar om att *undervisningen organiseras och genomförs i samverkan med eleverna*. Bedömningsstödet för detta är att läraren ska utgå från att eleverna kan och vill ta ett personligt ansvar för sin inlärn timer samt i undervisningen utgå från varje individs erfarenheter och tänkande. Enligt skollagen ska alla i skolan verka för att de demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig, ska omfatta alla elever.⁵ Elevers motivation till vidare läsning ökar om de ges möjlighet att välja egna texter.⁶

Skolans bearbetning av och kommunikation kring texten

Bedömningsområdet skolans bearbetning av och kommunikation kring texten är granskningens kärna och innehåller flera av de kriterier som fokuserar på undervis-

² Lpo 94, Kursplanen i svenska.

³ Dysthe (1996).

⁴ Se Dysthe (1996), Liberg (1993), Liberg (1996), Liberg (2006), Wiksten Folkeryd - af Geijerstam - Edling (2006).

⁵ Lpo 94, 2.2

⁶ se Molloy (2002), Fast (2007), Olin-Scheller (2006), Smidt (1989).

ningskvaliteten när det gäller själva läsprocessen. De kriterier som utgjort granskningens underlag handlar om att *eleverna möter olika slags texter, texterna väljs utifrån elevens utvecklingsnivå, lärarna förbereder läsning genom att ge eleven förförståelse till texten, eleverna bearbetar texter och kommunicerar kring texter i undervisningen och varje elevs kunskapsutveckling gällande läsning utvärderas och bedöms.*

Bedömningsunderlaget för kriteriet *eleverna möter olika slags texter* är att eleverna ska utveckla sin förmåga att läsa, förstå, tolka och uppleva texter av olika slag, enligt kursplanen i svenska. I de naturorienterande ämnena ska eleverna, enligt kursplanens mål att uppnå i årskurs 5, ha inblick i olika sätt att göra naturen begriplig. Det innebär dels ett naturvetenskapligt sätt med dess systematiska observationer, experiment och teorier, dels det sätt som används i konst, skönlitteratur, myter och sagor.⁷ För att utveckla sin förmåga att förstå texter är det av stor vikt att eleven får möta olika slags texter, skrivna för olika syften.

För kriteriet *texterna väljs utifrån elevens utvecklingsnivå* utgår Skolinspektionens bedömning från att lärarna ska organisera och genomföra arbetet så att eleverna utvecklas efter sina förutsättningar. Samtidigt ska eleverna stimuleras att använda och utveckla hela sin förmåga.⁸ I forskning framgår att texterna bör väljas efter elevens utvecklingsnivå d.v.s. även ge utrymme för mera krävande texter för att ge förutsättningar för utveckling.⁹

För kriterierna *lärarna förbereder läsning genom att ge eleven förförståelse till texten* och *eleverna bearbetar texter och kommunicerar kring texter i undervisningen* bedömer Skolinspektionen utifrån att undervisningen ska leda till att eleverna utvecklar förmågan att utnyttja olika möjligheter för att hämta information. De ska tillägna sig kunskap om mediernas språk och funktion samt utveckla sin förmåga att tolka, kritiskt granska och värdera olika källor och budskap. Eleverna ska kunna anpassa läsningen och arbetet med texten till dess olika syften. Svenskämnet utvecklar tillsammans med andra ämnen i skolan elevernas kommunikationsförmåga, tänkande och kreativitet. Enligt läroplanen ska varje elev utveckla ett rikt och nyanserat språk. Skolan ansvarar för att varje elev behärskar det svenska språket och kan lyssna och läsa aktivt och uttrycka idéer och tankar i tal och skrift.¹⁰

Enligt kursplanen för de naturorienterande ämnena ska eleverna utveckla ett kritiskt och konstruktivt förhållningssätt till egna och andras resonemang med respekt och lyhördhet för andras ställningstaganden.¹¹

I forskning framkommer att arbetet med förförståelsen av en text ska hjälpa eleverna att förstå en text. Den är viktig för själva läsningen och även för den tankemässiga bear-

⁷ Kursplanen för de naturorienterande ämnena.

⁸ Lpo 94.

⁹ Se Vygotskij (2001), Appleyard (1990).

¹⁰ Lpo 94.

¹¹ Kursplanen för de naturorienterande ämnena.

betningen av texten. I arbetet med att skapa förförståelse är det också väsentligt att elevernas tidigare kunskaper och erfarenheter lyfts upp och att texten sätts in i ett meningsfullt sammanhang.¹²

När läraren/eleven ska läsa en ny text är det betydelsefullt att hon/han gör det på olika sätt; läsning för hela klassen, läsning i grupp/par, högläsning och tyst läsning. Högläsning är viktigt i klassrummen, både av lärare och av elever i smågrupper.¹³

Genom bearbetningen av texten ska eleven erhålla en djupare läsförståelse av texten, där elevens kunskaper och erfarenheter ska utvecklas och fördjupas. Bearbetningen rör både textens innehåll och struktur. I en bearbetning av textens innehåll bör utrymme ges för läraren och eleven att sammanfatta innehållet, identifiera budskapet, jämföra texten med andra texter, generalisera, förutse händelseförloppet och värdera texten. I en bearbetning av texters struktur ska eleven få en större medvetenhet om textens syfte, stil och mottagare.¹⁴

För att utveckla sin medvetenhet kring att det finns olika texttyper och olika sätt att läsa bör eleven ges möjlighet att möta olika texter och använda sig av olika lässtrategier. Det är även väsentligt att göra eleverna medvetna om olika texttypers kännetecken i form och språk samt att diskutera vad som är en god respektive mindre god text.¹⁵

Samtalet har stor betydelse för att utveckla förmågan att läsa. I ett textsamtal ges eleverna möjlighet att återberätta och beskriva innehållet, ställa frågor kring innehållet och göra förutsägelser om vad som kan hända. I samband med att de läser och samtar om en text blir elevens tankar formulerade. I en språkmiljö som främjar läsutveckling är det centralt att det finns utrymme för olika uttrycksformer som exempelvis samtal, bildskapande och drama. De olika uttrycksformerna bör ge eleverna utrymme att på olika sätt uttrycka erfarenheter och åsikter om texters innehåll och därmed fördjupa sin textförståelse.¹⁶ Skrivandet är också en central del för att eleverna ska få uttrycka vad de tänker.¹⁷

I kriteriet *varje elevs kunskapsutveckling gällande läsning utvärderas och bedöms*, ingår att utgångspunkten för bedömningen av elevernas kunskapsutveckling i svenska och de naturorienterande ämnena är de mål och kriterier som fastställs i de nationella kursplanerna. Till stöd för bedömningen ska lärare även använda de nationella ämnesproven i svenska i årskurserna 3, 5 och 9. En dokumentation av elevens kunskapsutveckling i ämnet svenska och naturorienterande ämnen görs i elevens individuella utvecklingsplan med skriftliga omdömen. Denna ska ge information om hur långt eleven har kommit i sin utveckling i förhållande till de nationella målen och den lokala pedago-

¹² Se Reichenberg (2003) och (2008), Langer (1995), McCormick (1994).

¹³ Se Smidt (2004), Brink (2009), Kuyumcu (2004), Hedeboe (2002).

¹⁴ Se Keene - Zimmermann (1997), Torell red. (2002).

¹⁵ Se Ewald (2007).

¹⁶ Thorson "(2005), Dysthe (1996) Hultin (2009) och (2006).

¹⁷ Løkengard Hoe, (2002), Molloy (1996).

giska planeringen och lyfta fram elevens utvecklingsmöjligheter samt vara ett redskap för ett ökat ansvar för det egna lärandet.¹⁸

Skolans miljö och förutsättningar för undervisningen

För bedömningsområdet som behandlar skolans miljö och förutsättningar för undervisningen i svenska och naturorienterande ämnena fokuserar granskningen på tre kriterier. Den första handlar om att *skolans fysiska miljö stödjer läsprocessen*. Detta grundar sig övergripande på att rektorn, enligt författningarna, har det yttersta ansvaret för att en fysisk miljö utformas så att den stödjer elevernas inläring.¹⁹ Vidare beskriver forskning att i den fysiska miljön är faktorer som tillgång till olika slags texter, särskilda läsmiljöer och exponering av böcker av vikt. Vidare är tillgången till och användningen av ett bibliotek och bibliotekarier betydelsefull.²⁰

De två andra kriterierna handlar om att *skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de nationella målen* och att *lärarna ges möjlighet till kompetensutveckling och samverkan med inriktning mot läsprocessen*. Enligt författningarna gäller att som pedagogisk ledare och chef för lärarna och övrig personal har rektorn det övergripande ansvaret för att verksamheten i sin helhet inriktas in på att nå de nationella målen. Rektorn har även ansvar för att skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de nationella målen, skolplanen och till den lokala arbetsplanen. Rektorn har särskilt ansvar för att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt skall kunna utföra sina uppgifter. Skolans organisation ska ge förutsättningar för god undervisningskvalitet genom att lärarna har den kompetens som krävs, att det ges möjlighet till kompetensutveckling, tid för pedagogiska samtal m.m.²¹

¹⁸ 7 kap. 2 § grundskoleförordningen.

¹⁹ Lpo 94

²⁰ Langer (2005), Limberg et al (2002), Rosenblatt (2002).

²¹ Lpo 94

Bilaga 2**Referenslista**

- Appleyard JA., (1990), *Becoming a Reader. The experience of fiction from childhood to adulthood.*
- Brink L., (2009), "Bättre läsning och bättre skrivande – men hur? Om grupprocesser och textrörlighet" i Jönsson K. (red), *Bygga broar och öppna dörrar . Att läsa, skriva och samtala om texter i förskola och skola.*
- Brink L (2005), "Boksamtal under mellanåren" + "Välja bok" i Kåreland L., (red.), *Modig och stark eller ligga lågt. Skönlitteratur och genus i skola och förskola.*
- Brink L., (2000), *Försvunna bokslukare? Om läslust och läsvanor hos elever i grundskolan i fyra Gävleborgskommuner.*
- Bryman, A., (1997), *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning.*
- Dysthe O., (1996), *Det flerstämmiga klassrummet. Att skriva och samtala för att lära.*
- Ejlertsson G., (1996), *Enkäten i praktiken, en handbok i enkätmetodik.*
- Ewald A., (2007), *Läskulturer, elever och litteraturläsning i grundskolans mellanår.*
- Fast C., (2007), *Sju barn lär sig läsa och skriva: familjeliv och populärkultur i mötet med skola och förskola.*
- Gustafsson, J-E. och Rosén, M., (2004), *Förändringar i läskompetens 1991-2001. Forskning i fokus, nr 22. Myndigheten för skolutveckling.*
- Hedeboe B. (2002) *Når vejret læser kalenderen... En systemisk funktionel genreanalyse av skrivepædagogiske forløp*
- Holme, Idar Magne – Solvang, Bernt Krohn (1991), *Forskningsmetodik, om kvalitative og kvantitative metoder.* Lund.
- Hultin E. (2009) *Det ovanliga i vanliga klassrumssamtal i Makt, mening motstånd. Litteraturundervisningens dilemman och möjligheter.*
- Hultin E. (2006) *"Samtalsgenrer i gymnasieskolans litteraturundervisning"* Örebro Universitet.
- Jönsson K red.. (2009) *Att läsa, skriva och samtala om texter i förskola och skola.*
- Keene EO - Zimmermann S (1997) *Mosaic of Thought. Teaching Comprehension in a reader's workshop*
- Kursplaner och betygskriterier för grundskolan 2000
- Kuyumcu E. (2004) *Genrer och stämmor i skolans språkutvecklande arbete" i Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*
- Langer J. (2005) *Litterära föreställningsvärldar. Litteraturundervisning och litterär förståelse*
- Liberg C., (2009), "Svenska elevers läsförmåga" i *Perspektiv på läsning, Svensklärarföreningens årskrift 2009.*

- Liberg C., (2006), "Elever som textresurser i mötet med skriftspråkliga textvärldar" i Bjar L., (red.), *Det hänger på språket*.
- Liberg C., (1996), "Läsförståelse" i Gisela Håkansson& Ulrika Nettelbladt red. *Språkförståelse. Rapport från ASLAS höstsymposium Lund 9-11 november 1996*
- Liberg C., (1993), *Hur barn lär sig läsa och skriva*.
- Limberg L., (2002), *Informationssökning och lärande 2002*.
- Lpo 94, *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna*.
- Løkensgard Hoel T., (2002), *Skriva och samtala*.
- Malmgren LG., (1997), *Åtta läsare på mellanstadiet. Litteraturläsning i ett utvecklingsperspektiv*.
- McCormick K., (1994), *The culture of reading and the teaching of English*.
- Molloy G., (2002), *Läraren, Litteraturen, Eleven. En studie om läsning av skönlitteratur på högstadiet*.
- Olin-Scheller K., (2006), *Mellan Dante och Big brother. En studie om gymnasieelevers textvärldar*.
- Rosenblatt L., (2002), *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*
- Samtalsgenrer i gymnasieskolans litteraturundervisning. En ämnesdidaktisk studie. Örebro Universitet* (2006).
- Skolverket (2008), *Språket på väg. Ett diagnosmaterial i svenska och svenska som andraspråk för grundskolans åk 6-9*.
- Skolverket (2007), *Vad händer med läsningen? En kunskapsöversikt om läsundervisningen i Sverige 1995-2007. Rapport nr 304*.
- Skolverket (2007), *Pirls 2006. Läsförståelse hos elever i årskurs 4 – i Sverige och i världen. Rapport nr 305*.
- Skolverket (2006), *Med fokus på läsförståelse. En analys av skillnader och likheter mellan internationella jämförande studier och nationella kursplaner. Skolverkets aktuella analyser*.
- Skolverket (2004), *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003. Rapport nr 250 och 251*.
- Skolverket (1998), *Läs- och skrivprocessen som ett led i undervisningen. Nationella kvalitetsgranskningar*.
- Smidt J., (2004), *Sjanger og stemmer i norskrommet*.
- Smidt J., (1989), *Seks lesere på skolen. Hva de søkte, hva de fant*.
- SOU 1997:108 (1997) *Att lämna skolan med rak rygg – om rätten till skriftspråket och om förskolans och skolans möjligheter att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter*.
- Thorsson S., (2005), *Den dubbla receptionen: om litteratursamtal mellan elever och deras svensklärare*.
- Torell Ö. (red.), *Hur gör man en litteraturläsare? Om skolans litteraturundervisning i Sverige, Ryssland och Finland 2002*.

Regeringsbeslut U97/4444/S. Regeringens uppdrag till Statens skolverk angående nationella kvalitetsgranskningar år 1998.

Reichenberg M., (2008), *Vägar till läsförståelse: texten, läsaren och samtalet*.

Reichenberg M., (2006), "Att läsa mellan och bortom raderna" i Bjar L., (red.), *Det hänger på språket*.

Reichenberg M., (2000), *Röst och kausalitet i lärobokstexter: en studie av elevers förståelse av olika textversioner*

Vygotskij L.S., (1934/2001), *Tänkande och språk*.

Wiksten Folkeryd J. - af Geijerstam Å. - Edling A., (2006 A) "Textrörlighet – hur elever talar om egna och andras texter" i Bjar L., (red.), *Det hänger på språket*.